

88153

Sångsvanens *Cygnus cygnus* utbredning och populationsstorlek i Sverige

BJÖRN L. ARVIDSSON

Det finns bland allmänheten en vittspridd uppfattning — omhuldad av dagstidningsjournalister — att det sker en kontinuerlig utarmning av fågelfaunan. Såväl antal arter som individer skulle befinna sig i en ständigt utförsbacke.

Frånsett ett antal "symbolarter" — vissa rovfåglar, hackspettar och några av jordbrukslandskapets invånare — saknas generella belägg för en sådan utveckling. Snarare är det så att en hel del fåglar kan uppvisa positiva trender. Till den skaran av ökande arter hör sångsvanen — den finns nu i praktiskt taget hela Sverige. Expansionen förväntas dessutom fortsätta.

Sångsvanen häckar framför allt i taigazonen. Utbredningsområdet sträcker sig från Island och norra Skandinavien till östligaste Sovjetunionen (Cramp & Simmons 1977). Under de senaste decennierna har artens utbredningsområde i Sverige förskjutits ner mot den allra sydligaste delen av landet, samtidigt som utbredningsområdet i de nordiska grannländerna Finland och Norge har utökats (Fjeldså 1972, Haapanen m.fl. 1973).

Sångsvanens invandring i södra och mellersta Sverige har dokumenterats i olika regionala fågeltidskrifter, men någon samlad redogörelse för Sverige som helhet har tidigare inte gjorts. Någon realistisk beräkning av den häckande populationens storlek, baserad på uppgifter från de olika regionerna, har heller inte redovisats. Ulfstrand och Högstedt (1976) gissar, utan några direkta belägg, att den häckande populationen i Sverige var ca 100 par, vilket uppenbarligen var en alltför försiktig skattning.

Avsikten med denna uppsats är dels att beskriva sångsvanens invandring och expansion i södra och mellersta Sverige, dels att göra en realistisk beräkning av den häckande populationens storlek 1985 i Sverige.

Material och metod

I samband med riksinventeringen av sångsvan 1979 skickades ett upprop till samtliga lokala rapportkommittéer med begäran om uppgifter om artens förekomst under häckningstid t.o.m. 1979. Eftersom flera år förflutit sedan riksinventeringen genomfördes och sångsvanen under

denna tid fortsatt att öka, har ursprungsmaterialet kompletterats med uppgifter om fynd under häckningstid för åren 1980—85. Från de flesta regioner har kompletterande uppgifter erhållits direkt från den lokala rapportkommittén, men från några regioner har jag nöjt mig med data redovisade i den regionala fågeltidskriften, om dessa uppgifter antagits vara kompletta.

Trots att sångsvanen var riksinventeringsart 1979 gjordes endast i ett fåtal regioner direkta inventeringar av arten. Materialet i denna uppsats baseras således i de flesta fall på spontant rapporterade fynd, vilket leder till att man underskattar den häckande populationens verkliga storlek. Genom atlasinventeringen (1974—83) kan man dock gissa att de flesta häckningslokaler i södra Sverige upptäckts. Värre är det i norra Sverige där ju den låga ornitologtäteten gjort att antalet inventerade rutor är få. Man kan således med fog anta att ytterligare inventeringar i norr skulle innebära att åtskilliga nya lokaler för sångsvan skulle hittas.

Ett problem när det gäller att skatta populationsstorleken är att det från många häckningslokaler endast finns uppgifter från något eller några enstaka år. I dessa fall är det svårt att bedöma huruvida det rör sig om tillfälliga häckningslokaler eller om lokalerna utnyttjas varje år. Uppgifter från välkontrollerade områden tyder dock på att samma lokaler utnyttjas år efter år. På många lokaler där häckning uteblivit har detta berott på att den ena fågeln i paret avlidit. Man kan därför anta att de flesta häckningslokaler som rapporterats fortfarande är aktuella.

Ytterligare ett problem är att i en del regioner, där antalet ornitologer är litet, finns många fynd av par under häckningstid, men utan några direkta bevis för häckning. Vid populationsberäkningen har jag antagit att en del av dessa fynd verkligen indikerar häckande par och vägt in dessa vid beräkningen.

Förekomst före 1950

Hur långt söderut i Sverige som sångsvanen har häckat i historisk tid är osäkert. Helt klart är att utbredningsområdet för arten under 1800-talet sträckte sig ner till Storsjöområdet i Jämtland (figur 1). Utanför detta område finns en udda uppgift om häckning, nämligen i Skåne under 1840-talet.

Tabell 1. År för första häckning (F), antal lokaler med häckning eller misstänkt häckning (L) och beräknat antal par 1985 (N) för sångsvan i Sverige.

Year of first breeding (F), number of localities (L) and estimated population 1985 (N) of Whooper Swan in Sweden.

Landskap Province	F	L	N
Skåne	1945—49	≥70	≥50
Småland	1958	35	35
Halland	1966	9	10
Dalsland	1984	1	1
Västergötland	1967	28	30
Östergötland	1969	3	5
Σ Götaland		146	131
Värmland	1965	16	20
Närke	1955—59	4	5
Sörmland	1969	4	6
Uppland	1974	9	15
Västmanland	1965	15	25
Dalarna	1973	9	15
Σ Svealand		57	86
Gästrikland	1985	1	1
Hälsingland	1975	17	20
Medelpad	1964	5	6
Ångermanland	1965	12	15
Härjedalen	—	0	2
Jämtland	—	6	15
Västerbotten	—	9	20
Norrbotten	—	7	25
Lappland	—	≥50	170
Σ Norrland		107	274
Σ Σ Sverige		307	491

Till följd av en hänsynslös jakt minskade populationen successivt under 1800-talet (se Fjeldså 1972, Blomgren 1974) och populationen anses ha varit som minst vid 1920-talet, då kanske bara ett 20-tal par häckade i de nordligaste delarna av Sverige (figur 1). Fridlysningen av sångsvanen 1926 tycks ganska snabbt ha fått positiva effekter eftersom antalet lokaler ökade något under 1930- och 40-talet. Från 1935 och några år framåt sattes sångsvanpar ut i Storsjöområdet, där den ursprungliga populationen försvunnit i slutet av 1800-talet. Detta fick till följd att en mindre population åter började häcka i Jämtland (figur 1).

Förekomst efter 1950

Utbredning

Efter 1950 har utbredningsområdet för sångsvanen i Sverige kontinuerligt utökats och fram t.o.m. 1985 har häckning konstaterats i de flesta landskap. Sångsvanens förekomst efter 1950 redovisas i figur 2, där samtliga rapporterade lokaler med häckning eller misstänkt häckning finns inprickade. I fyra landskap — Blekinge, Öland, Gotland och Bohuslän — finns inga observationer som tyder på att häckning genomförs. Från Bohuslän finns dock en uppgift om ett häckningsförsök (bobygge) 1974, men några observationer därefter, som tyder på häckning, finns inte. Förekomsten i övriga delar av Sverige redovisas nedan landskapsvis.

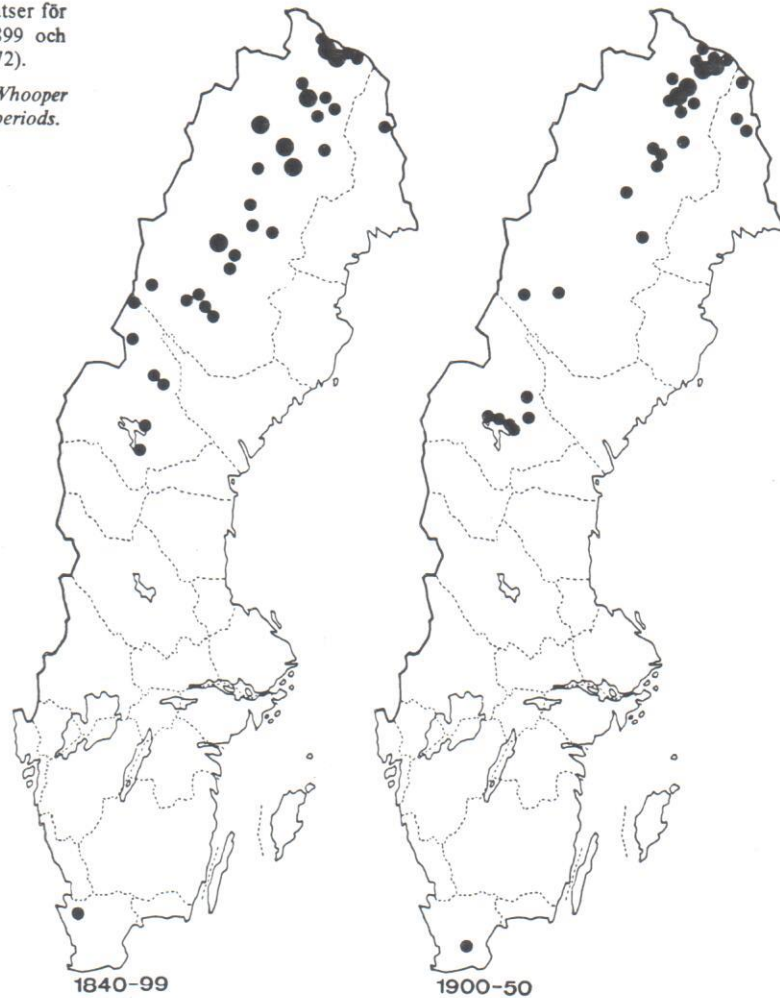
Skåne: Invandringen och populationsutvecklingen är väl dokumenterad genom inventeringar. Den första häckningen skedde mellan 1945—49, sannolikt som en följd av utsläppta svanar från Tivoliparken i Kristianstad (Hansson 1968). Den fortsatta populationsutvecklingen efter etableringen har redovisats av Hansson (1968) och Elmelid m.fl. (1977). Vid en inventering av samtliga skånska sjöar och småvatten 1978—79 hittades minst 28 häckande par (Holmgren & Karlsson 1982). Därefter har drygt 30 nya häckningslokaler rapporterats t.o.m. 1985. Populationens storlek i Skåne bör således vara minst 50 par.

Småland: Första häckningen konstaterades 1958 i Draven. Därefter ökade antalet par relativt långsamt under 1960-talet för att sedan öka snabbt under 1970-talet (Strömblad 1979). Vid riksinventeringen 1979 rapporterades minst 17 par. Populationen har därefter fortsatt att öka, och 1985 kan den beräknas till minst 35 par, med en stark koncentration till den västra delen (Jönköpings län).

Halland: Första häckningen 1966. Antalet par ökade därefter mycket långsamt, och 1979 rapporterades endast två häckningar. Genom en ökning i den södra och

Figur 1. Kända häckningsplatser för sångsvan i Sverige 1840—1899 och 1900—1950 (efter Fjeldså 1972).

Known breeding sites of Whooper Swan in Sweden in different periods.

mellersta delen av Halland under 1980-talet häckar numera ca 10 par.

Dalsland: Första häckningen skedde så sent som 1984, och populationen består sannolikt av bara detta enda par.

Västergötland: Första häckningen genomfördes 1967. Vid riksinventeringen rapporterades 9 par. Under 1980-talet har populationen ökat kraftigt, och idag torde ca 30 par häcka, med en koncentration i den östra delen (mot Jönköpings län).

Östergötland: Första häckningen 1969. Vid riksinventeringen rapporterades endast 1 par. Därefter har en svag ökning skett, och idag beräknas ca 5 par häcka.

Sörmland: Första häckningen 1969, varefter en långsam ökning skett, och 1985 beräknades antalet häckande par till minst 6.

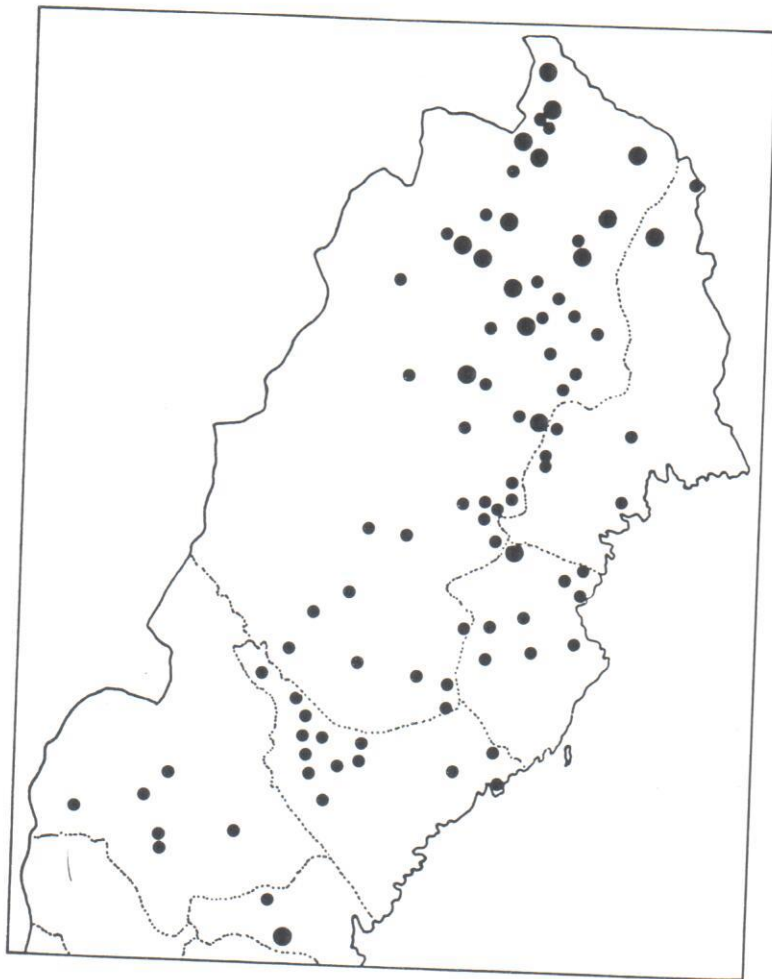
Närke: Första häckningen skedde mellan 1955—59. Vid riksinventeringen rapporterades 2 par. Därefter har en viss ökning skett, och numera finns ca 5 par.

Värmland: Första häckningen 1965. Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet har antalet par ökat markant, och idag torde minst ett 20-tal par finnas.

Dalarna: Första häckningen 1973. Antalet lokaler där häckning rapporterats är nio, men från flera andra lokaler finns rapporter om par under häckningstid vilket indikerar att minst 15 par torde häcka.

Västmanland: Första häckningen 1965. Vid riksinventeringen rapporterades 8 häckande par. Därefter har populationen ökat markant, och minst 25 par torde häcka, med en stark koncentration till Lindesbergs kommun.

Uppland: Första häckningen 1974. Antalet häckningslokaler är nio, med en stark koncentration till den syd-

Figur 2A. Norra Sverige. Rapporterade häckningsplatser för sångsvan under perioden 1950—1985.

Known breeding sites of Whooper Swan in the north of Sweden 1950—1985.

östra delen. Under senare år har allt fler observationer av par under häckningstid gjorts i övriga Uppland. Antalet par torde vara ca 15.

Gästrikland: Första häckningen konstaterades 1985 i den södra delen av landskapet.

Hälsingland: Första häckningen 1975. Vid riksinventeringen rapporterades 5 par. Därefter har antalet par ökat mycket snabbt och torde numera vara minst 20.

Medelpad: Första häckningen ca 1964. Därefter tycks antalet par ha ökat långsamt till ca 5 par numera.

Härjedalen: Ingen häckning har konstaterats, men par har observerats på lämpliga ställen under häckningstid, varför några par torde finnas.

Jämtland: Endast några få lokaler har rapporterats, sannolikt därför att antalet ornitologer är så litet. En försiktig gissning skulle kunna vara 15 par.

Angermanland: Första häckningen 1965. Minst tolv häckningslokaler har rapporterats sedan dess, och det torde numera finnas minst 15 par.

Västerbotten: Nio häckningslokaler har rapporterats, och populationen torde vara minst 15 par.

Norrbotten: Endast ett mindre antal lokaler har rapporterats. Minst ett 25-tal par torde dock kunna finnas.

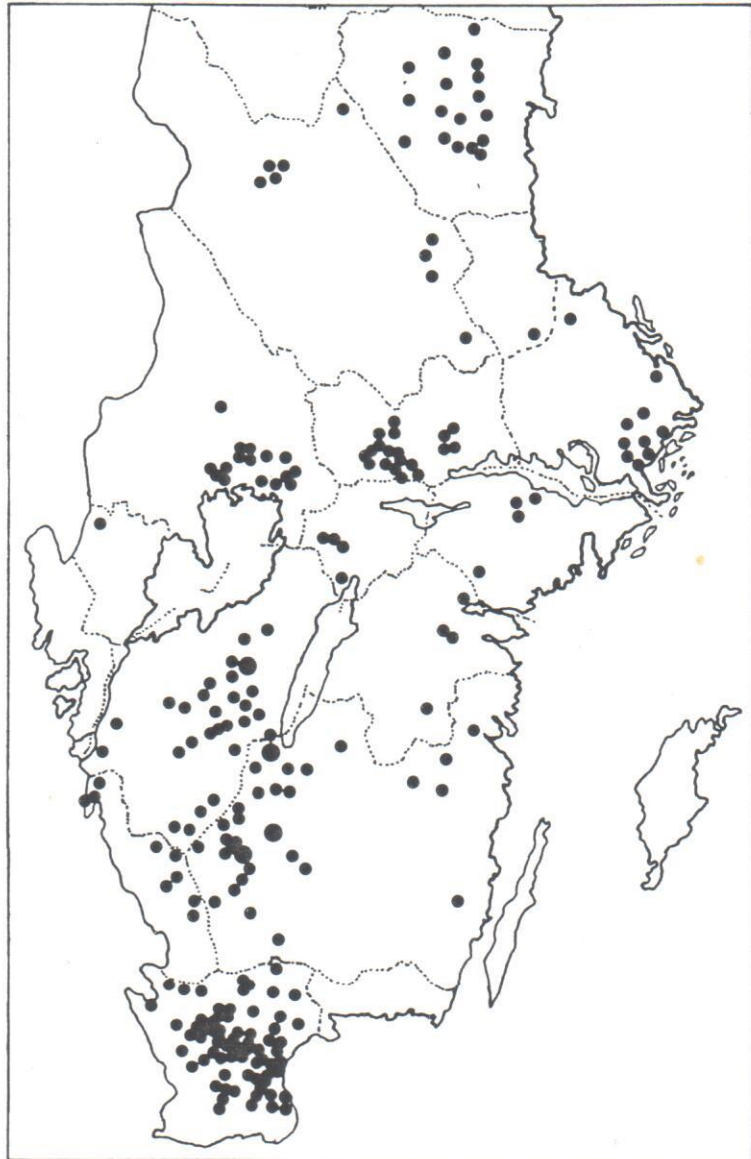
Lappland: Efter flyginventeringar i början av 1970-talet uppskattades populationen till 310 par i norrbottensdelen av Lappland, varav minst en tredjedel var häckande (Haapanen & Nilsson 1976). Av dessa fanns ett mindre antal i landskapet Norrbotten (se ovan). Till detta skall läggas uppskattningsvis ca 20 häckande par i södra Lappland. Om man antar att ca hälften av paren i norra Lappland häckar får man en häckande population av ca 170 par.

Figur
porter
för så
1950—
— Ble
och B
servat
häckn
Sverig
popula
par.

*Known
Whoop
Sweden
the ent
was est*

Popula

Den fö
i slutet
följd a
liparke
nya h

Figur 2B. Södra Sverige. Rapporterade häckningsplatser för sångsvan under perioden 1950—1985. I fyra landskap — Blekinge, Öland, Gotland och Bohuslän — saknas observationer som tyder på häckning. Totalt fanns i hela Sverige 1985 en häckande population på omkring 500 par.

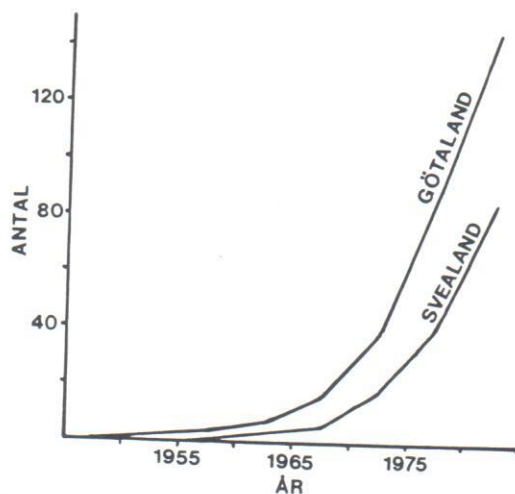
Known breeding sites of Whooper Swan in southern Sweden 1950—1985. In 1985, the entire Swedish population was estimated to 500 pairs.

Populationsutveckling

Den första kända häckningen i Götaland skedde i slutet av 1940-talet i Skåne. Sannolikt var den en följd av att sångsvanar hade släppts ut från Tivoliparken i Kristianstad (Hansson 1968). Antalet nya häckningslokaler ökade därefter ganska

långsamt fram till 1970, då populationstillväxten accelererade kraftigt (figur 3). Till och med 1985 hade häckningar rapporterats från 196 lokaler i Götaland (tabell 1).

Populationsutvecklingen tycks vara likartad även i Svealand men med 5—10 års fördröjning (figur 3). Inkluderande 1985 hade 57 lokaler med

Figur 3. Det ackumulerade antalet kända häckningslokaler för sångsvan under olika femårsperioder i Götaland och Svealand sedan 1945.

The accumulated number of known breeding sites of Whooper Swan during five year periods in the regions of Götaland and Svealand since 1945.

säker häckning rapporterats (tabell 1) vartill kan läggas knappt 30 lokaler som hyst revirhållande par under häckningstid men som ej kontrollerats tillräckligt noggrant för att en eventuell häckning skulle kunna bli konstaterad. Dessutom har från flera områden rapporterats åtskilliga nya häckningslokaler under 1986, lokaler som kanske redan var etablerade sedan flera år tillbaka.

I norra Sverige är det svårare att dokumentera populationsutvecklingen i siffror. Blomgren (1974) uppger att antalet par runt Harads i Norrbotten ökat stadigt med början 1950. Vidare finns idag både i Norrbottens och Västerbottens kustland flera nya häckningslokaler. I Hälsingland har populationen ökat mycket snabbt sedan etableringen 1975. Samtliga dessa uppgifter tyder på att populationsutvecklingen i norra Sverige under de senaste decennierna varit likartad den i södra Sverige.

Att populationstillväxten varit relativt långsam i början beror på att sångsvanen har en fördröjd sexuell mognad och börjar häcka först vid 4–6 års ålder. Detta innebär att det tar förhållandevis

lång tid efter det att ett första par börjat häcka tills dess nya par börjar etablera sig och häcka.

Nuvarande populationsstorlek

Den beräknade populationsstorleken i olika landskap redovisas i tabell 1. I Götaland beräknas drygt 130 par häcka och i Svealand drygt 85 par. I Norrland finns drygt 400 par, men i detta fall är det osäkert hur många av dessa som verkligen häckar. Haapanen et al. (1973) uppger att endast ca en tredjedel av observerade par verkligen häckar. Om man antar att endast hälften av paren i norra Lappland häckar får man en häckande population i Norrland som helhet av ca 170 par. Totalt skulle det innebära en häckande population i Sverige av ca 500 par, vartill kan läggas flera hundra icke häckande men revirhållande par.

Framtida populationsutveckling

Sångsvanen föredrar att häcka i vegetationsrika vatten och eutrofieringen under de senaste 100 åren har inneburit att antalet mer eller mindre igenväxta sjöar är mycket stort. Man kan på goda grunder anta att sångsvanpopulationen fortsätter att öka ytterligare eftersom det fortfarande finns åtskilliga lokaler som har en lämplig biotop. Detta innebär också att sångsvanen gör anspråk på lokaler som i många fall redan hyser knölsvan. När dessa två svanarter möts tycks sångsvanen vara den som är överlägsen. Det finns flera fall rapporterade om aggression mellan knölsvan och sångsvan, där den senare i samtliga fall avgått med segern. Kanske blir det så i framtiden att sångsvanen häckar i våra insjöar och knölsvanen blir hänvisad till våra kuster.

Summary: Distribution and population size of Whooper Swan, *Cygnus cygnus*, in Sweden.

The distributional area of Whooper Swans in Sweden has increased considerably during the last three decades. Formerly the Whooper Swan only nested in the north of Sweden, but lately it has begun to breed in the middle and south of Sweden (see figures 1 and 2). The first swans breeding in the south of Sweden probably originated from zoological gardens. Up to 1985, at least 300 breeding sites had been reported in Sweden, and the number of breeding pairs is estimated at 500 (table 1). In addition, there are also several hundred nonbreeding

pairs.
tion sh
and th
there a
the ne
Whoop
from n
an inl
costal

Litter:

Blomgr
Cramp
the 1
Elmelic
sång
16: 9
Fjelds
nus,
tid. 1

**SWAROVSKI
HABICHT
SLC 7 x 30
SLC 8 x 30**

Den perfekta kikaren för naturvänner. Marknadens bästa prestanda i sin klass. Lätt, vattensäker, hög ljustransmission och en otrolig bildskärpa. 20 olika modeller, passande alla tänkbara tillfällen. 40 ÅRS GARANTI! Ring oss om katalog och prislista. SWAROVSKI OPTIK i Österrike tillverkar kikare som av många anses vara världens bästa. Vilket bevisas genom att vi i hårdaste konkurrens fått förtroendet att leverera till Svenska Försvaret, som på 3 år köpt mer än 4 000 kikare.

**SWAROVSKI SCANDINAVIA AB
TEL. 08-750 74 75**

pairs. The development of the Whooper Swan population shows a typical exponential growth curve (figure 3), and the population will probably continue to grow since there are a number of suitable lakes still unoccupied. In the near future it is possible that the more aggressive Whooper Swan will force the Mute Swan to move away from many inland localities and eventually there will be an inland population of only Whooper Swans and a coastal population of Mute Swans.

Litteratur

- Blomgren, A. 1974. *Sångsvan*. Stockholm.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. (red.). 1977. *The birds of the Western Palearctic*, vol. 1. Oxford Univ. Press.
- Elmelid, J., Holm, R. & Hansson, L. 1977. Det skånska sångsvanbeståndets utveckling fram till 1976. *Anser* 16: 97-106.
- Fjeldså, J. 1972. Endringer i sångsvanens, *Cygnus cygnus*, utbredelse på den Skandinaviske halvø i nyere tid. *Sterna* 11: 145-163.

- Haapanen, A., Helminen, M. & Soumalainen, H.K. 1973. Population growth and breeding biology of the Whooper Swan, *Cygnus c. cygnus*, in Finland 1950-1970. *Finnish Game res.* 33: 40-60.
- Haapanen, A. & Nilsson, L. 1979. Breeding waterfowl populations in northern Fennoscandia. *Ornis Scand.* 10: 145-220.
- Hansson, L. 1968. Sångsvanen som skånsk häckfågel. *Medd. SkOF* 7: 45-50.
- Holmgren, V. & Karlsson, J. 1982. Sångsvanen fortsätter att öka i Skåne. Resultat från en inventering 1978-79. *Anser* 21: 163-168.
- Strömblad, W. 1979. Sångsvanen i Småland. *Bubo* 1979: 9-19.
- Ulfstrand, S. & Högstedt, G. 1976. Hur många fåglar häckar i Sverige? *Anser* 15: 1-32.

Björn L. Arvidsson, Zoologiska institutionen, Göteborgs Universitet, Fack 25050, 400 31 Göteborg